

AREIZH

03

LUKAZ FRELAUT GAB CHEREL

MARIE-FRANCE BOUCHER ABENNEZ

PREDER

Kaier 102

Kerzu 1967

AREIZH

03

LUKAZ FRELAUT GAB CHEREL

MARIE-FRANCE BOUCHER ABENNEZ

PREDER

Kaier 102

Kerzu 1967

T A O L E N N

	P.
IUKAZ FRELAUT	
<u>Yann-Bar KALLOC'H: e vuhez hag e bennvennoziñ</u>	3
GAB CHERBL	
<u>Penaos treiñ ar "subjontif" gallek</u>	11
MARIE FRANCE BOUCHER	
<u>Dirak an dervoudoù</u>	29
ABENNEZ	
<u>Brezhoneg Erez, hanez ha lennegezh</u>	37

L U K A Z F R E L A U T

Y A N N - B E R K A L L O C ' H :

E v u h e z h a g e b e n n v e n n o z i o ù

B U H E Z K A L L O C ' H

Ganet e voe Yann-Ber KALLOC'H d'an 21 a viz gouhere 1888 en enez Groe, " teir lev er-maez" - ur pevarzek kilometr bennak diouzh An Oriant, er Mor Atlantik. E dad a oa pesketaer, evel ma oa bet e dadoù en e rask, met mamm ar barzh da zont a oa genidik eus Lokmikelig war an Douar-bras. Pevar bugel a oa en tiegezh, daou baotr (Yann-Ber o vezañ ar breur henañ) ha div blac'h. E-pad ma 'z ae an tad qar vor da c'hounit bara an tiegezh, e rae ar vamm war-dro an tachadig douar e-tal an ti.

Abred e tiskouezas ar paotrig un doug anat d'ar studi ha d'an huñvre war un dro : chom a rae survezhioù a-wechoù o vale dre an enez hag oc'h arvestiñ ouzh ar mein kozh manet a-strew amañ hag ahont. D'e zaou vloaz hanter e teskas lenn a-rask mont, tri bloaz goude, da skol ar Frered er vourc'h.

lukaz frelaut

Eno e tennas evezh ar c'hure yaouank a zeskas dezhañ diazezoù al latin hag a hañchas ar zhañ war-du ar c'hloerdi. D'e zaouzek vloaz e voe degemeret e kloerdi Keranna, lec'h pardon brudet Santez Anna Wened, nepell diouzh Alrae.

Pouezus eo ar bloavezhioù a dremenas aze ar barzh da zont, peogwir ez eo el lec'h-se e reas anaoudegezh e gwirionez gant broadelezh hag istor Breizh. Panevet ar prantad pouezus-se en e vuhez e vefe tremenet moarvat, evel kement-all a dud, e-biou dezho.

Un endro breizhek ha "lennegezhel" rik a rena er c'hloerdi : desket e veze ar brezhoneg d'an danvez-beleion, evit mañ an eneoù da gentañ-holl, evel reizh, met ivez dre ma sellad outañ evel yezh kozh ha santel an tadoù, "sermo patrorum" evit ar gelennerion-se desket war lennegezhioù Roma ha Bro Hellaz, saverion yezhadurioù pe gariadurioù o rannyezh, hag a vourre o lenn oberennoù o c'henvroiz, Ar JOUBIOUS, Doze ha mem bro, ha GWILHOM, adkavet gentañ mui pe mui, war a lavared, awen VERGILIUS en e Levr al labourer.

En endro-se, hengounel a-walc'h, e-lec'h ma veze roet muioc'h a bouez d'an doujañs eget d'an daerded, e voe start-aet ha kreñvaet emskiant relijiel ar patrig, diorret donezon-où ar barzh, ha roet d'e vennozhioù politikel, broadelour ha roueelour war-un-dro, o stumm souezhus a-walc'h.

E dibenn e amzer er c'hloerdi e troas KALLOC'H, war a hañval, war-du brezhoneg Gwened. E 1905 e voe embannet niverenn gentañ Dihunamb, kelaouenn Loeiz HERRIEU, skrivet e gwenedeg. Betek neuze en doa skrivet pezhioùigoù barzhoniezh e rannyezh e vro c'hanidik, hag e rannyezhoù Kerne

pe Leon. A-hend-all en doa kroget e galleg gant ar vicher sevel gwerzennoù, eus ar re "drompilhus"-se avat o doa graet berzh ha klod meur a skrivagner awenet eus prantad ar romant-elezh e Bro-C'hall.

E 1907 e kuita KALLOC'H ar c'hloerdi bras. Re yaouank eo evit degemer an urzhioù izelañ ; ouzhpenn-se e voe roet dezhañ da gompren ne c'hallfe ket adkregiñ gant e studi goude e' sežvij-soudard, o vezañ m'en doa bet ur fallaenn dic'hortoz heuliet gant koll-gwad. Tu a oa da grediñ e oa krog ennañ ivez ar c'hleñved nervennoù en doa degaset marv e ziv c'hoar, hag e voe serrret outañ da vat ha da viken dorioù ar c'hloerdi.

Ur glac'har difrenal a savo ennañ diwar an nac'hadenn-se, hag a chomo gentañ betek diwezh e vuhez. E 1908 eo evezhier e Paris, hag e Reims er bloaz war-lerc'h. Kontour an ur skolaj da heul e amzer-soudard e Gwizhurieg, e teu da vezañ evezhier adarre e Paris. Kenlabourat a ra gant renerion Le Pays breton, ha skrivañ evit Brittia, kelaouenn e geneil Iwan An IIB'RDER. Dilezel a ra ar gelaouenn avat dre ma kred ar rener tagañ an Iliz. Derc'hel a ra c'hoazh d'e vennozhioù roueelour ha brogar, gant ar soñj e vo adsavet Breizh en he rezid pa zistroio ur roue e Bro-C'hall. Heuet gent doareoù dizoue ar Republik gall, ne wel ket e chom ar galloud gall, dindan an doareoù-se, heñvel outañ e-unan, prederiet gant ar pezh a denn d'e vad dezhañ hepken.

Ur wech deuet er-maez eus ar c'hloerdi eo e stag KALLOC'H da skrivañ ar barzhonegoù a gaver enno heklever e galon hag e ene. N'int ket moarvat frouezh un imbourc'h barzhoniel gwirion, met kentoc'h eilger ur c'hredour hag

ur barzh didro, da wask en Tonkadur. Divroet a-drumm ha taolet en ur bed estren ha dizoue, distaolet diwar an hent dibabet gentañ, e tispleg en e varzhonegoù e garantez ouzh e vro c'henidik, e haug ouzh ar bed diroll, hag e hiraezh d'an nañv ha da Doue.

E 1914, pa darzhas ar brezel, e oa peursavet, tost da vat, ul levr a vo anvet gentañ Ar en deulin. Perzhioù all a vo staget c'hoazh ouzh ar skrid : Ar hentaer ar brezel, deizlevr berr ha barzhonegoù, en o zouez Deit, Spered Santel ha Pedenn ar gedour, awenet gant spered brezelek ar c'hroaziadegoù-meur. E 1917, da veurzh fask, e voe lazhet trumm e-kichen an talbenn gant un tarzhobuz. E gorf a voe degaset da Vreizh ha beziet e bered Groe. E 1921 e voe embannet evit ar wech kentañ Ar en deulin, hag e 1935 e voe adembannet al levr, en un doare reishoc'h ha klokoc'h, gant ar gelaouenn Dihunamb.

Ar mennozioù displeget en Ar en deulin.

Da gentañ ez eo ret merzhout al lec'h bras roet d'ar marv en oberenn Yann-Ber KALLOC'H, evel m'eo bet merket gant Youenn OLIER en e bPrederiadennoù e-sigur un nebeut skrivagnerion vrezhonek. Hiraezh en deus KALLOC'H d'ar marv.

E Gwerzenn ar marv, ma krog ganti Ar an Deulin, e skriv KALLOC'H :

"Ne ran 'met huanadiñ war-lerc'h ar marv... ar marv!
Pa oan leikan, m'her spurmante el un dra garv,
Ne greden ket, nann, e c'helle den her gervel
Ha bremañ c'hoont am eus, naon am eus da vervel!"

Hag e lavar perak en deus hiraezh d'ar marv. Aet eo holl dud e diegezh gant an Ankou, nemet e vamm. A-hend-all ne gav ster ebet gant ar bed diroll ha na ra van ouzh e c'hlae'har :

"Goulioù diavaez, goulioù diabarzh :

Penaos e talc'hfes-te d'ar vuhez, paour-kaez barzh ?

Ar marv hepken a c'hell reiñ dit peoc'h ha repos,
penaos d'ar marv karet nepas kornal ur poz ?"

(Gwerzenn ar marv)

N'eus nemet ar baourentez a ra anezhi "e bried" hag a chom feal dezhañ. "Karantez mab-don", emezañ, "avel eo." skrivañ a ra e bried ar barzh :

"Hag e vin evel-se va-unan,

Fall-sellet d'an dud ha hetet(1) gante.

Rak-se gant va Doue un dra a c'houlennan :

Mont buan da ziskuizh en E garantez."

O c'hortoz ar marv n'eus nemet un dra d'ober : en em sujañ da youl Doue ha dere'hel d'ar feiz ennañ. E Fiat e e tispleg e vennoz :

"Bremañ ra vo warnon graet hoc'h ivoul a-bezh

Hed-ha-hed va buhez! Gent ur galon laouen

Mont a rin dre va noz en ur zougen va bec'h

Peogwir hoc'h eus roet din, va mestr, ur c'houlouenn."

Ur mennoz all, a-bouez en oberenn gKALLOC'H eo ar vro-garantez. Diskouez a ra da gentañ karantez evit e vro c'henidik, enez Groe. E-leizh a zaveoù a vez kavet en e

(1) hetet = argaset.

varzhonegoù. En Ar voraerion e skriv :

"Teir lev er-maez taolet, teir lev diouzh an douar-bras,
Va enezenn a sav- du e-kreiz ar mor glas ;
Ar c'herrag astennet tro-he-tro he gouarn kloz
Diouzh an houlennoù gouez hag a ruilh deiz ha noz."

E Va c'halon 'zo e Breizh-Izel e lavar :

"Pell du-se penn er G'hornog, na mar karet monet,
En tu 'rall d'ar menezioù ha d'an aodoù bourrus,
O, c'hwi a welo marse, dianvezour eurus,
Ar vro lec'h 'mañ va c'halon, ar vro deus ma genet."

Keuz en deus da rezid kollet Breizh, ha d'ar sujidigezh
deuet da heul :

"Bremañ e huñedomp hag ar glac'har hor moug,
Flastret eo hon divskouz d'ur yev ponner da zoug.
Hor gwad d'hor mistri hoñ'eus roet
Hag int hor lek dinden an treid."

a lavar e Fedenn evit Breizh. Hag e lavar c'hoazh :

"Hon tadoù a oa bras, kabestr ebet n'o doa,
.....
Ha ni, ur bagad meveli
O deus hon pleged d'o beli."

Lorc'h ha frealz a gav gant istor ergerzhadegoù ar
Gelted kozh, dre m'o deus skignet, emezañ, an aviel dre ar
bed.

"Evidoc'h he deus treuzet pep mor (...)
Emen emañ an tonn ha n'en deus ket pleged
da dud va gouenn ? An enez gouez ha ne gouskont ket
e-barzh eskern ar C'helt ?
(Tri nevad, teir fedenn.)

Evit roll istorel gouenn ar Gelted ivez, lekaet gantañ
dreist holl ouennoù ar bed.

"War-dreuz an Henamzer he c'havomp. War-sav eo,
He dorn war he c'hleze houarn, herrder 'n he daou-lagad
E Reter ar Renos neuze en em strewe,
Hag Europa a grene dindan tuz he jav-gad."

Hag e lavar c'hoazh e Va gouenn :

"O Arvor ha Galia, Iwerzhon ha Brittia,
A-holl-viskoazh e oac'h tonket gant ar C'hrouer
Da vont broioù santel kadourion greñv Keltia,
Rounezed er broioù ha dinoù an Enor."

Tamallet ez eus bet da Yann Ber KALLOC'H "paourentez
ar mennozioù" displeget en e varzhonegoù. E gwirionez ez
eus anezho, evel ma lavar Roparz HEMON, "mennozioù ar galon".
Dedennus eo an oberenn e koment ha ma taol sklerijenn war
blegenn an den, e feiz virvidik hag e garantez-vro, a zo
ar pennawen d'an oberenn-se. Dre vras ez eus anezhi barzh-
oniezh un den skoet gant an Tonkadur.

G A B C H E R E L

P E N A O S T R E I N A R " S U B J O N C T I F "

G A L L E K ?

Digoradur

Goulennet ez eus bet diganin komz eus kudenn ar verb er yezhadur brezhonek. Honn ober a rin a-c'hrad-vat, gant ma vo dalc'het soñj ganeoc'h a-hed va zammig kaezeadenn eus an talbenn anezhi. A-ratozh on chomet hep treiñ ar ger "subjontif", evel ma ne vez ket troet ar ger saoznek "preterit" ; un tammig polloc'h e welimp perak.

Kement-se a laka nnat n'eo ket va c'homzoù kinniget d'ar skrivagnerion, boas ma vezont da brederiañ en o yezh, da verat o danvez e brezhoneg. Nann, ar re-sene sell ket outo va labour ; ouzh kelennerion, ouzh troerion marteze ivez, ne lavaran ket. Ne deo ket ar re-se evit kilañ dirak goulennoù ar skolidi. Ur gudenn a gelenouriezh a fell din diluziañ amañ ha netra ken.

Petra neuze a vo respontet d'ur skoliad a c'houlennno : "penaos treiñ e brezhoneg ar "subjontif" gallek ?" Bilgeriañ a ray hor c'helenner aketus ha pervezh pozh en deus desket e-unan digant hor yezhadurourion. Lenn a reomp e Yezhadur bras ar brezhoneg, gant KERVELLA : "Kollet eo bet an doare-sujañ (eleze ar "subjontif") e brezhoneg ha kemmesket gant an doare-divizout : c'hoant am eus e taufe, pe gant amzer-da-zont an doare-diskleriañ : ra zeuio".

(Yezhadur bras ar brezhoneg p. 170)

Petra a respont Roparz HE'ON er "Grammaire bretonne" ? "Ar brezhoneg n'emañ ket en e gerz a "subjontif" evit gwir. A-benn treiñ ar "subjontif" gallek e vez arveret pe amzer-da-zont an doare-diskleriañ, pe an doare-divizout. Ma 'n eus anv eus ur gourc'hemenn, un urzh, gant ur c'heal a amzer-da-zont, e vez arveret peurliesañ an amzer-da-zont : "fellout a ra din ma teuio". "gant ma teuio". En devoùoù all e vez arveret peurliesañ an doare-divizout : aon am eus ne zeufe ket. Notenn : ar "subjontif" gallek, pa vez kevatal d'un doare-gourc'hemenn, a vez troet gant un doare-gourc'hemenn e brezhoneg, pe gant an "optatif" (sellout ouzh 170) : "deuent, pe ra zeuint". (151) "Ur rannig ra ez eus anezhi. Lec'hiet a vez a-raok ar verb en amzer-da-zont evit ezteurel un hentiñ : ra zeuio buan en-dro ! Notenn : gant un anv-verb hag ar rannig da e vez stummet ivez an "optatif" ; dezhañ da zont en-dro buan!"

"Peurliesañ", en deus spisaet Roparz HE'ON, eleze e vo arver ar furm-man-furm e-dalc'h argerzhad poellata an aozer, e-dalc'h an arlivioù a fell dezhañ eztaoliñ.

Savelennoù resis ez eus e gwirionez. Hogen, kent o studiañ, e vo diforc'het evit pep verb ar furm hag an arver.

Pa lavar ar galleg "le temps d'un verbe", e veiz gwezh ar furm, gwezh an arver. Sklaeroc'h e vo gant un nebeut skouerioù : 1) Ware'hoazh e vo gwelet an den.

2) Gourc'hemenn a reas ma vefe gwelet an den antronoz ;

3) ne gredan ket e vefe brav an amzer er-maez d'an ampoent-mañ.

Ar furm vefe a c'hallo talvezout da veur a arver : amzer-vremañ e 3), amzer-da-zont e 2).

Evit un arver hepken e kaver amañ div furm : vo e 1), vefe e 2), o verkañ o-div an dazoned.

Ar skourioù eeun-tre-se a ziskouez pegen displetus ez eo arverañ ar ger "amzer", hemañ o verkañ meur a dra disheñvel, gwezh ur furm, gwezh un arver. E saozneg n'eo ket forc'hellek pa 'z eus daou c'her : time, ha tense ; en alamaneg kennebeut : Zeitstufe, ha Zeitsform.

Kement-se hon degas da dermenañ an orioù pa zaveimp d'ar furm ; da skouer befe a zo an or e -fa, bize a zo an or e -je. An holl orioù a zo klenket en daolenn-mañ :

	Atorioù	Kevorioù	Ragorioù
Bonorioù	bonator (-jont)	bongevor (-font)	bonragor (-fent)
Eilorioù	eilator (-jent)	eilgevor (-font)	eilragor (-fent)

Evel a welit ez azoner pep or dre vennegiñ dibenn an trede gour liés: An arouez β a dalvez mann, eleze an diouer a lizherenn. Azonañ a reer ar bonragor dre an dibenn -font sellet evel rennyezhel e-skouz an dibenn lennegel -int, hag a ranker sellout evel reizh avat e-keñver istor ar yezh.

Er-maez eus an daolenn e kaver an douor, (doare-gourc'hemenn ar yezhadur klasel), hag an daou anor : an anor kadarn (anv-verb) hag an anor gwan (anv-gwan-verb).

Bez' ez eus en daolenn bonorioù hag eilorioù, diwar an diforc'h a reer er yezhoniezh indez-europek etre an orioù diazez hag an orioù o tont d'an eil. (bon=diazez.)

Troadur ar "subjontif"

Kent eilgeriañ d'ur skoliad gant peseurt furm treiñ ar "subjontif", ez eo ret gouzout e peseurt devoud e vez arveret hemñ e galleg. Gwelout e raimp arver ar "subjontif" el lavarennoù dizalc'h hag en islavarennoù.

El lavarennoù dizalc'h

El lavarennoù dizalc'h e verk ar "subjontif" :

- ur gourc'hemenn : "Qu'il vienne!"
- un hetiñ : "Que Dieu le garde !"
- ur martezeadenn : "Qu'on lui ferme la porte, il revient par la fenêtre."
- un estlamm : "Moi, héron, que je fasse une si pauvre chèrè!"

1) ur gourc'hemenn

A-benn treiñ ur subjontif oc'h eztaurel ur gourc'hemenn e vo arveret pe an douor pe ar bonragor. El lavarennoù dizalc'h e vez eztaolet ar gourc'hemenn peurliesañ gant an douor. An douor a verk bepred ar gourc'hemenn :

"Hogen-bezet dinec'h an dud-se".

"An hini a zo war an doenn na ziskennet ket da gerc'hat ar pezh en deus en e di."

(MAZHE, 24, 17)

"Faotred ha plac'hed a dle kemerout ar pleg da labourat. Graent war-dro ar re vras diouzh o nerzh ha o seiz. Da vare ar predoù, degasent ar c'horniel hag an diskoù, dinaouent da evañ."

Merkomp n'eus skorell ebet dirak an douor or c'hardarnaat. En nac'hañ ez arverer ar skorell "na".

Arveret e vez ivez ar bonragor evit ar gourc'hemenn:

a) en un doare a c'hallfed envel "laosk" :

"Na vo netra etrezout hag en den just-se !"

(MAZHE, 27, 19)

Amañ e hañval ar skrivagner kilañ rak ar furm bezet nebeut arveret er yezh komzet.

b) ent-reizh er c'hentañ gour, pa n'eus ket a furm kentañ gour en douor (nemet evit ar verb devoud, ma'z eus ur furm arveret nebeut-kaer) :

"Me 'ay da gavout va zad ha me lavaro dezhañ."

"Am bezet diouzhtu penn Yann ar Badezour" he dije gallet lavarout. Saloma da Herodez".

2) an hetiñ hag an holl arst ridoù nezhun

Troet e vez neuze ar "subjontif" gant ar bonnegor
da heul skorelloù arwanta :

Ra, o verkañ ur bedenn nerzhus, ur gouenna start :

"Ra vezo e pep lec'h an holl groundurion aketus
d'E veuliñ."

"Ra ziwallo outi nep a c'hello"
(Tristan hag Izold LANGELEIZ)

"Ra zoui da rouantelezh." (LUKAZ, 12,2.)

Da, dezhi un arver demheñvel ouzh hini ra, lidusoc'h, pe
kavet e troiennoù damskornet :

"Doue d'e bardono".

Salv ma, o verkañ un hetadenn start :

"Salv ma tiraezi penn ar ster."

(Sketla Begobrani II, 43)

Dibaot e kaver ivez un hetiñ troet gant an anor kadarn :

"Dezhañ da zont an-dro buan".

3) Ur martezead

Troet e vez ar "subjontif" neuze gant an eilragor :

"Va Doue, hag e kollfen pep tra, gant ma chomo
ho karantez."

4) un estlamm

Arveret e vez an anor kadarn neuze :

"Me ur c'hreezh diwaller deñved kaout un Tad en Nenv !"

En islavarennoù

Arveret e vez ar "subjontif" en islavarennoù war-lerc'h
ur pennverb a verk an douetañs, ar souezh, ar youl...,
hag ivez war-lerc'h stagelloù 'zo, a lenner er yezhadurioù

gallek.

Hollekterioù war ar moziou

An douetañs, ar souezh, ar youl a zo arlivioù youl
mab-den, ar c'houlenn a-berzh an eztaoler un emzalc'h youlus ;
un arwant a vez graet eus an emzalc'h-se. E gin e c'hell an
eztaoler kemer un emzalc'h stadus ; un arvestiñ a vez graet
eus an emzalc'h-se. Kemeret eo bet ur ger arbennik evit
merkañ an emzalc'hioù-se : ar moz.

Ar moz a verk emzalc'h an eztaoler (eleze an hini a re da
c'houzout) e-keñver an argerzh (ar c'healioù eztaolet gant
ar verb a lakser dindan an anvad hollek argerzh.)

E daou bennrummad e ranner ar moziou hervez ma verkout
un emzalc'h youlus, un arwant, pe un emzalc'h stadus, un
arvestiñ.

Moz arwantel : "Me a c'hourc'hemenn..."

"Hetiñ a ran."

Kemer a ra an eztaoler perzh en argerzh.

moz arvestel : "Kouezh a ra glav."

N'en deus an eztaoler perzh ebet en argerzh.

moz arwantel

Diouzhtu e komprenet ez eo dimiver ar moziou arwantel ;
ken niverus e c'hellont bezañ hag arlivioù youl mab-den.

Setu perak e ranner anezho e daou rumm :

- moziou arwantel gwan a gaver gant ar youliñ gwan, ar
c'hoantaat, an aotren, an hetiñ, an douetañs...

- moziou arwantel start a gaver gant ar youliñ groñs, an
arc'han (eleze ar bedenn start), ar rankout...

Pa lavar ar C'halloud e vez gouennet ar "subjontif" gant
ar pennverboù a verk an douetañs, ar youl, ar souezh, e lavar

En daolenn da heul eo dastummet an holl arverioù hon eus gwelet.

Pennverb er moz arwantel start

Pennverb	Isverb
bonator	eilragor
eilator	eilragor
bongevor (1)	bonragor
eilgevor	eilragor
bonragor	bonragor
eilragor	bonragor
douor	bonragor (2)
bremañ-kent	bonragor pe eilator (harvez ster ar penn- verb)
(1) direizhder: bongevor reol	eilragor
(2) dibot-kaer e kaver an anor kadarn e-lec'h ar bonra- gor.	

Skouerioù eus verboù oc'h amplegañ ar moz arwantel start (sellout ouzh Preder niv. 66, Ar sujañ e brezhoneg, R. AR GLEW) :

-verboù oc'h ezteurel ur youl start : gourc'hemenn, mennout,

fellout, divizout, ret eo, pe 'z ampleg an droienn-se ur youl start, ha ket ur pedi diavaez d'ar youl.

- verboù o verkañ ur striv youlek: ober ma, mirout na.

- verboù oc'h amplegañ ur bedenn start : pediñ, aspediñ, goulenn, kemenn.

- verboù o tiskouez ur c'hoant kreñv: gortoz, bout mall, en devout hast.

Skouerioù eus stagelloù oc'h amplegañ ur moz arwantel start : evit ma, pe ma, a-benn ma o teren un islavarenn-ambaoziñ (eleze un islavarenn o verkañ ur pal) a eztaol ur mennad seveniñ, gant ma ha gant na. "Evit ma" a zeu da vezañ "evit na", pe "evitma na", "ma" a zeu da vezañ "na" pe "ma na", er furm nac'hek.

Moz arwantel gwan en islavarennoù

Keal ar moz arwantel gwan a vez degaset en islavarennoù gant verboù pe stagelloù enno ur youl gwan (hstiñ, c'hoantaat, h.a.)

Un isverb derenet gant ur pennverb pe ur stagell enno ster ur youl gwan a vez laketaet en eilragor, forzh pe amzer a ve merket gant ar pennverb.

1) ur pennverb er bongevor :

"Piv a zo er boan hep ma ven ivez ? piv a zeu da gouezhañ hep ma ven devet gant ar glac'har ?"

"C'hoant a zo e vefe savet an istor a-benn miz gwengolo."

2) ur pennverb er bonragor

"Gourc'hemennit ma vezo diwallet ar bez betek an trade deiz gant aon na zeufe e ziskibion en noz d'e laerezh."

3) ur pennverb en eilragor
"Ni a garfe ma kreskfe ha ma krokfe e mui a dud."

4) ur pennverb en douer
"Diwallit na vefe diskennidi diwarno en ho touez."
(VALLEE)

Skouerioù eus verboù oc'h emplegañ ur moz arwantel gwan :
hetiñ, c'hoantast, dereout, dellezout, aotren, gouzañv, di-
wall, karout, ret eo, pa 'z empleg an droienn-se ur redi
diavaez da youl mab-den, arabat eo, o verkañ ar berzañ, kacout
non, o verkañ an doujañs, teurel evezh, bezañ ur vezh, kavout
eston, bezañ diaes, n'eo ket a-galc'h, mat eo, gwell eo,
dibaot eo...

Skouerioù eus stagelloù oc'h emplegañ ur moz arwantel gwan :
hep ma, dre son na, en oan na, a-vihanoc'h na...

Amañ c'hoazh ez eus tu da arverañ an anor kadarn a-benn
treiñ ar "subjontif" ;

"Ar Farizianned na zebront ket a-vihanoc'h o devout
bet gwalc'het o daouarn." (Avisel, 143)

Pennverb er moz arwantel gwan	
Pennverb	Iverb
e forzh pe amzer e vefe	Eilragor

Forzh pe voz e vefe

1) Pa vez ar bennlavarenn er furm nac'hañ e lakaer an
isverb en eilragor hep dere'hel kont eus derez started ar

moz arwantel : "Ne fell ket din ez afe diouzh va spered envor
an ti-mañ."

2) Heñveldra eo evit an atersiñ:

"Perak e fell d'an dimezell Yolanda ez
afec'h d'en em gannañ gant ar Sarazin ?"
(Roparz HEMON, An tri Bouloniz kalon sour)

3) Pa gemer ar bennlavarenn furm ur valegenn (1) ez
arver ivez an eilragor en islavarenn hep dere'hel kont eus
derez started ar moz arwantel :

"Ma fell din e chomfe evel-se petra 'ra se dit?"
(Reishoc'h e vefe skrivañ : "Ma fell din ma chomfe...")

Forzh pe voz e ve gant ar pennverb	
Pennlavarenn	Iverb
furm nac'hañ	
furm atersiñ	eilragor
bageenn	

Moz arvestel

Arveret e vez ar "subjontif" war-lerc'h stagelloù 'zo
en islavarenoù : -emboziañ (pal) ; se hon eus gwelet
c'hoazh a-us (evit ma...)
- amzeriañ : a-rook ma...
- "enebiñ" : petra bennak ma...
- adanvel : "ar c'haerañ a vefe gwelet."

Amañ e kejjomp gant stagelloù a verk ar moz arvestel, elze
na amplegont ket ur youl a-berzh an eztaoler. Aesoc'h e vo
diluziañ kudenn ar furmoù da arverañ war o lerc'h. Gwelout a raimp
troadur ar "subjontif" gant furmoù dibersonel: anor kadarn hag anor gwan,
ha gant furmoù personel.

(1) Ur valegenn a zo dre vras ul lavarenn o verkañ
un tebiñ eztaolet gant "ma" pe "mar".

1) gant furmoù dibersonel :

- en islavarennoù-amzeriñ , an tu seunañ da dreiñ ar "sub-
jonctif" eo ar verañ an anor kadarn pe an anor gwan.

Gant an anor kadarn : "A-raok ma varvas" = "a-raok dezhañ
mervel"

"A-raok d'ar c'hilhog kanañ an diannavi
teir gwech"

"War-lerc'h hor bout goulennet sikour
ho pried santel, ni a glask ivez ho
patronaj."

Mat eo gouzout ivez ne vezer ket pediet peurliesañ da ar verañ
an anor skorek en islavarennoù, zoken gant ur pennverb en
tremenad : "Goude sevel e kemennas d'an avelioù!"

Ar furn skorek a zleer ar verañ hepken pa vennaer merkañ ez
echu argerzh an isverb kent ma tencou argerzh ar pennverb.
Gant an anor gwan : "Echu pred, e kemerjont

adarre hent ar folgoad."

(ABEOZEN Hervelina Garaouell)

"Anton, goude poket d'e vamm gant
c'hwervoni, a oa pignet d'e gambr."

(ABEOZEN Hervelina Garaouell)

"Kerkent hag en em gavet e oa mall warnañ
distreiñ."

- En islavarennoù-esentiñ e vez arveret an anor kadarn war-
lerc'h evit da, daoust da...

"Evit d'an Aenor bezañ bihan, e vefe kredet..."

(Roparz HÉRON, Mari-Vorgan)

"Daoust d'ar brezhoneg bezañ ecun e kaver evelkent
er pennad troiennoù dibar."

A-wezhioù ne vez arveret verb ebet ; treiñ a c'haller
ober en islavarennoù-esentiñ gant "ha" pe "hag" dirak ur
raganv-gour heuliet gant un anv-gwan doareañ (sellout ouzh
Geriadur Istorel ar Brezhoneg, p. 1222) :

Furmoù personel :

Amañ ne chom nemet ur gudenn a gedoriadur, eleze "kenglotadur"
an amzerioù.

- En islavarennoù-amzeriñ : goude ma, kent ma, a-raok ma,
a-barzh ma, a-henn, betek ma, ken ma (pe na)...

"Goude ma voe dihonet e chomas c'hoazh en e wele."

"A-raok ma oa en em gavet er gêr, edo ar vrud..."

"Deuit a-raok ma varvo va mab."

"A-benn e vo erru er gêr e oa skuizh."

"A-benn ma keno ar c'hilhog hiziv az pe a-benn
teir gwech nac'het am anvevez." (LUKAZ 22,34)

"Ken na vo ur wech all."

Kudenn an or da ar verañ war-lerc'h betek ma a yelo
d'ober danvez ur gaozadenn a-bezh. Da zeport ma vo studiet
at gudenn a-dostoc'h, degemeromp ar reolennoù-mañ :

War-lerc'h betek ma e kemmañ lies or an isverb hervez
or ar penn-verb :

- douor / bonragor : labour betek ma teuin.

labourat a rin betek ma teui.

- eilgevor / bonator : labourat e rae betek ma teuas (bemdez).

labouret a ris betek ma teuas (on deiz-
se).

- eilator : m'en dije gouezet em dije labour t betek ma vije deuet .
Siwazh ne ouien ket e toufa, ha n'em eus ket labour t.
- bongevor skorek : labour t em eus betek ma 'z eus bet lavaret din ehanañ.
- eilrager : labour t a rafen betek ma vefe lavaret din ehanañ.

- El lavarennoù -"enebiñ" :
"Deuet on daoust ma oa fall an amzer."
"Ur stumm buhezek ha flemmus, petra bennak ma ranker anzav ez eo urzhiet fall an danvez anezhañ."
(Youenn OLIER)

- En islavarennoù adanvel :
En diwezh, hervez ar yezhadur gallek, e tle ar "subjunctif" bezañ arveret war-lerc'h un anv-gwan, pe adanv, en derez uhelañ ambrouget gant ur raganv-stegañ; war-lerc'h hini ebet ivez. Ar brezhoneg a arvero purliesañ an eilrager:
"An dimezell a zo ar verc'h kaerañ a ve biskoazh ganet war an dour."
"Bez' e oa-hi furañ gwreg en defe gwelet biskoazh."

- Hogen kavout a reer frazennoù reizh ivez hag enno an eilator : "Ken stabil ha ken fatis e oant avat n'eus loen ebet en dije gallet o diskar."
Eibabet eo an or hervez ar ster.

Klozadur

An eilator a zo ar furm e -je, an eilrager ar furm e -fe. Pegoulz avat arverañ an eil pe eben ? An dra-se, ma fell deoc'h, ma n'emaoc'h ket skuizh betek re gant va divizoù, a yelo d'ober danvez ur gaozeadenn all.

M A R I E - F R A N C E B O U C H E R

D I R A K A N D A R V O U D O U

Dirak an darvoudoù a zo bet skrivet gant Herve KERVEVAN e 1958. Klask a ra ar skrivagner diluziañ "degouezh DE GAULLE", evel ma skriv, displegañ e emzalc'h e-keñver Bro-Aljeria, ar broioù du, Europa...

Kregiñ a ra al levr gant ur pennad diyar-benn bro-garourion 'zo o deus kemeret perzh e mouezhiadegoù ar mare-se, er referendom a ginnige ur Vonreizh nevez d'ar 6'hallaouéd. An eozour a glask displegañ perak o deus votet "nann" :

"Pouezañ a rin un tammig war an abegoù o doa da zibab an hent o deus kemeret : setu perak e alient pobl Vreizh da votiñ nann :

- chom a ra er Stad C'hall unan-ha-dirnnus.
- an nebeut frankizioù-den hor boa...a zo bet krennet."

P.4

marie-france boucher

Souezhus e c'hellomp kavout an emzalc'h-se a-bez'zh ur broadellour breizhat. Ar skrivagner ne lavar ket perak e oa mat votiñ, met hepken perak e oa mat votiñ nann. Ne hañval ket bezañ evitañ ur gudenn a votiñ. Koulskoude votiñ a zo kemer perzh e buhez politikel Bro-C'hall, ha se eo a oa ar pep pouezusañ, hag a oa da vezañ displeget. E degouezhioù 'zo marteze, votiñ a c'hell bezañ spletus, da skouer ma c'hallfe Breizh hag an Emsav tennañ o mad eus ur c'hemm, ur reveulzi e Bro-C'hall. Met aze, anat e oa ne c'halle an Emsav levezonañ e nep doare an disoc'h. Neuze, respont ya pe nann na gemme netra evit Breizh, nemet e kemere ar vroadelourion un emzalc'h politikel direizh peogwir en em lakaent er framm gall hag eus diabarzh ar framm-se e lavarent ; "Ne c'hellomp eta nemet nac'hañ."

An hevelep emzalc'h a gavomp meur a wech el levr. O komz eus ar c'hemm en deus heuliet e Bro-C'hall ar referendom e lavar an acour : "Bremañ hon eus da enebiñ ouzh ar stad traoù nevez." Met evit Breizhiz ne oa netra kemmet. Atav e oa Bro-C'hall, gouarnamant Paris, a gemere an divizoù evit Breizh. Breizh ne oa na muioc'h na nebeutoc'h dindan veli Bro-C'hall. DE GAULLE pe an tu kleiz, ne rae ket kalz diforc'h evit Breizh. Ar framm gall e oa atav.

A-hed al levr e vurutell ar skrivagner politikerezh DE GAULLE, impalaerelour ha broadelour, e vombezenn, e sarempredoù gant an tu dehoù, h.a. Met o lenn an dra-se e hañvale din a-wechoù lenn un droidigezh eus kazetennoù an tu kleiz gall, eleze pennad ur skrivagner a wele an darvoudoù, a varne anezho eus an diabarzh. Ur skouer all

a c'hellomp reiñ eus an emzalc'h-se: lavarout a ra ar skrivagner :

"Tragesusec ivez, avat, ar youl diskleriet alies da lakaat Bro-C'hall da glotañ ouzh ar bed modern. Aon am eus na dalvezfe ar bomm-se nemet ar c'hoant da grouiñ er Stad C'hall ur sevenadur danvezel a c'houlenna digant pep hini aberzhiñ mennozioù ha frankiz soñjal." (p.8)

An dra-se a c'hell bezañ son ur Gall. Met ar vroadelourion vreizhat n'o deus ket da vezañ hegeset betek re gant se. Stad diabarzh Bro-C'hall e-keñver ar "sevenadur danvezel" da skouer ne sell ket outo, war-eeun da nebeutañ.

Perak e vurutell Herve KERVEVAN politikerezh DE GAULLE ? Peogwir e fell dezhañ diskouez da Vreizhiz eo arabat dezho "mont d'ober al lez d'ur gouarnamant na c'hell reiñ netra a-bouez dezho." (p.23)

Evit displegañ e vennoz e kemer skouer ar broioù du. Prometet eo bet dezho an emrenerezh. Met petra a dalvez an emrenerezh-se, peogwir e chomint stag ouzh Bro-C'hall e-keñver an armerzh, an arc'hant, an arme. Anv a zo bet ivez eus ur gumuniezh a vroioù dishual (Bro-C'hall hag ar broioù du.) Met ur gumuniezh ne c'hell ket bezañ etre broioù re zisheñvel. En hevelep doare ne c'hell ket kennebeut bezañ a gevrediezh etre Bro-C'hall ha Breizh peogwir an hini gentañ a zo framm start, hag eben isdiorreet.

E-keñver kumuniezh e laka e fiziañs kentoc'h en un Europa unvan a vefe da sevel :

"Ne c'hell bout a gumuniezh etre broioù europat nemet e diabarzh Europa e ve. Er framm-se, n'he defe ket Bro-C'hall a zreistwiroù. He galloud a vefe par da hini ar re all... Bez' e c'hallfe Breizh adkavout he

c'hempouez... kenlabourat a rafe war ar memes pazenn hag ar broioù all da sevel ken-sevendur ar C'hornog. Ar gevrediezh-se a zegemerimp a galon vat. Eben avat (kevrediezh etre Bro-C'hall ha Breizh) a zistaolimp a-grenn." (p.12)

Neuze mennoz un Europa unvan a zo dagemeret gant ar skrivagner, met evel un devoud ma c'hallfe Breizh tennañ he mad dioutañ. Gwelout a reomp koulskoude pa lavar "ar gevrediezh etre Bro-C'hall ha Breizh a zistaolimp a-grenn" e sav a-enep ger-stur ar rannvroelourion : "rann-di Breizh e savadur Bro-C'hall e rannêr Europa."

Evel Breizhad ivez e klask ar skrivagner lec'hiañ Breizh er bed. Pa gomz eus Bro-Aljeria e ra kenveriadennoù gant Breizh, Gwelet hon eus en doa fiziañs e dazont un Europa unvan evit diorren Breizh. Fellout a ra dezhañ ivez kreñvaat al liammoù etre ar broioù keltiek :

"Menegiñ a ran an ereoù startoc'h-startañ a zalcimp skoulmañ gant ar broioù keltiek... Greomp hor geizh gwellañ evit diazezañ liammoù stankoc'h ha kreñvoc'h. Un tonkadur boutin o deus ar broioù keltiek ha dreist-holl Kembre ha Breizh." (p. 24)

Evel Breizhad c'hoazh e klask enebañ ouzh ar framm gall, ouzh ar "chaoviniezh" gall "a laz ar spered breizhat." Krediñ a ra ez eo un dra bouezuz da zistrujañ : "N'eus netra arvarusoc'h evidomp." Hag evit distrujañ ar spered broadelour gall-se e laka e fiziañs e savidigezh Europa unvan :

"Seurt unvanadur ne c'hall ket chom hep kaout ul levezon den war ar spered gall e-unan a gollo a nebeudoù e chaovinistiezh." (p? 24)

Spi en deus ivez gallout distrujañ ar spered-se gant

koztezenn gleiz Bro-C'hall : "A-drugarez d'ar re-se dreist-holl e vo tu da cazañ darempredoù nevez etre Bro-C'hall ha Breizh." Aze e welomp levezon brezel Aljeria : gouzout a reer en doa gouezet an FLN implijout an tu kleiz gall evit distrujañ ar C'hallaoued dirak kudenn Aljeria. Pet an FLN a oa frammet mat endeo ha tost da vezañ trec'h. E Breizh e oa disheñvel . Un hinienn pe hiniennoù ne c'hallent ober netra a-enep d'ur Stad frammet start evel Bro-C'hall. Met er mare-se Breizhiz o doa ezhomm kaout abegoù a fiziañs. Setu perak e komzent eus skoazell c'hallus an tu kleiz gall, eus un Europa unvan. Lavarout a ra zoken ar skrivagner : "Labourat a ra an amzer a-du ganeomp", ar pezh a zo touell. An amzer no labour ket. Deomp eo da labourat.

Gwelet hon eus e lakae Herve K RUVAN e fiziañs en Europa unvan, da skouer evit distrujañ ar chaoviniezh e Bro-C'hall. Perak komz eus distrujañ ar pezh a zo e Bro-C'hall ha ket eus krouiñ ar pezh ez eus ezhomm e Breizh ? Ha dres aze emañ an dalc'h. Mar kavomp e-touez ar vroadelourion an emzalc'h-se ez eo pegwir n'o doa ket ur mennoz fraezh eus ar pezh o doa da grouiñ

Ar skrivagner a lavar :

"Saveteet e vo Breizh p'hor bo savet hor c'helaouennoù, diazezet hor skolioù, savet ar strolladoù hag ar c'hevredigezhioù a frammo pobl Vreizh hag a raio anezhi ur bobl wirion... Poent eo dreist-holl krouiñ gant al labour politikel a-zevri ha lakaat en e blomm ur strollad broadel kreñv a c'hall reiñ ur spered broadel d'an holl gevredigezhioù a zo o pladiñ gant Breizh bremañ". (p. 23)

Ur frazenn hepken, el levr-se, war ar strollad

politikel, hag anv ebet eus ar Stad Vrezhon. Difraezh e chom mennoz ar strollad broadel. N'eo nemet ur strollad bruderezh "a roio ur spered broadel d'an holl gevredigezhioù a zo o plediñ gant Breizh." An aozour ne hañval ket meizañ ez eus ur pal da resisaat, testennoù da gavout, ha frammoù da sevel.

Evidomp an dibab a zo fraezh : ar framm gall, pe ar framm brezhon. Met evit broadelourion ar mare-se ne oa e-tal ar framm gall nemet kounoul ar strolladoù evel ar MOB pe Kendalc'h.

E dibenn 1959 e skrive ur broadelour : "Je ne dis pas que je considère les buts du MOB comme limitatifs. Mais la question n'est pas aujourd'hui de savoir si les buts du MOB sont suffisants ou insuffisants. La situation est la suivante : Le seul mouvement politique breton qui existe actuellement se voit menacé. Il faut donc faire face, et pour faire face il faut s'unir. J'adhère au MOB."

Neuze izili ar MOB a oa broadelourion, dre ma oa ar strollad politikel nemetañ e Breizh. Emsalc'h an Emsaverion a ziskouez ne oa nemet un dra diogel e Breizh : ar framm gall. Ha keit ha bezañ ennañ e oa koulz kaout an hini difallañ. Setu perak da skour e veze aliet d'ar vroadelourion votiñ nann er mouezhiadegoù ; krediñ a raent e vefe gwashoc'h evito al levierzh nevez a oa o kemer ar penn e Bro-C'hall.

Gant an dicuer a framm brezhon e c'haller displegañ enkadenn broadelourion ar mare-se. Dre ma ne oa strollad ebet a c'halle komz en anv Breizh, en anv ar Stad Vrezhon

da zont, e c'hement hiniennoù e-tal ar Stad C'hall pe ez aent d'en em goll e-touez strolladoù liesseurt. Ha ne oa pal boutin ebet a unvan an dud.

A-hed ar pajennoù e c'hellomp merkañ forc'hellegezh ar pennad. A-wechoù en em laka ar skrivagner ar framm gall evit barn an darvoudoù, a-wechoù ez eneb ouzh ar framm-se hag e levar : "Muioc'h eget biskonzh e tleomp kaout da c'her-stur : Sinn Fein (Ni hon-unan)." Ar forc'hellegezh-se a arouez forc'hellegezh ar mare. An dud ne welent ket petra o doa da ober.

Emsalc'h tud digalonekaat eo da nebeutañ. An dud ne ouient ket pelec'h e oant, na da belec'h ez aent.

Aze dres e kavomp talvoudegezh al levr, dre ma ro da anvezout stad an Emsav ar mare-se, ha da welout an enkadenn m'edo neuze. Gwelout a reomp ivez an hent a zo bet graet abaoe.

A B E N N E Z

B R E Z H O N E G E R E G

H A N E Z H A L E N N E G E Z H

Kentañ a lavarin eo e komzan eus Brezhoneg Ereg ha neket eus gwenedeg. Ne ran amañ nemet houliañ va c'henn-rannvroad ha keltiegour meur, Jozef LOTH, a rae anv eus "vannetais (Bro-werek)", eleze "brehoneg gwenedek pe brezhoneg bro-wereg" ; a-walc'h e vo dimp ober gant brezhoneg Ereg.

Fa reer anv eus Bro-Wened pe eus Bro-Ereg (c'hoazh ma lavarin ne sell bro-Wened nemet ouzh tro-war-droidoù Gwened hepmuiken), arabat ankouzh ez eus div lodenn enni : brezhonegva ha gallaouegva. Dre vras, ez a bro-Ereg eus Kemper-Elle, er gorneg, da Redon, er reter ; bro-C'hourin evel-reizh n'emañ ket enni, hogen Arzhnou ha Gellegoñvarc'h zo diouti ; en norz, e krog goude bro-Roc'hon, o lezel en triferzh eus kêr Josilin er-maez.

Ur brezhonegva zo al lodenn a-gornob d'ul linenn kroazeñveg - Plouvilin - Elven - Ambon, war-bouez nebett. El lodenn a-reter d'al linenn-se, ez eus bet komzet brezhoneg diwezhat ha n'eus ket keit-se e veze c'hoazh un nebeut brezhonegerion e-kostez Keetemberzh ha Muzilheg.

Boas eur da lakaat dibenn ar c'hrennvrezhoneg ha derou ar brezhoneg-bremañ war-dro kreiz ar 17th kd. Evit rannyezh Ereg e c'heller o lakaat e derou ar 16th ha marteze e dibenn ar 15th ; adalek ar mare-se e krog ar gwenedeg da heuliañ un hent a-ziforc'h ha dicutañ e-unan (d.sk. an dibenn /ə/ da'n anv-verb, "en deus" e pep gour...), pe marteze e ve reishoc'h lavarout e teu an diforc'h-se diouzh tu ar rannyezhoù all, evel m'henn lavar c'hoazh Jozeb LOTH :

"Emañ ar pouez o vont mui-ouzh-mui war an eil mouezhiadenn diwezhañ, o tilezel an hini diwezhañ, nemet e rannyezh Ereg" (pouez-mouezh an hanvrezhoneg a ve bet miret gwelloc'h e rannyezh Ereg) : "alese e savas ken start diforc'h etre ar rannyezh-mañ hag ar reou all."

Klokaat a c'hellomp an displegadenn-mañ dre savelañ un diforc'h etre teir izrannyezh pennañ BrE. : brezhoneg Ereg uhel (trowardroioù Gwened ha Pondivi -BrEU.) brezhoneg Ereg izel (Etre an Elle, ar Skorv hag ar Blavez - BrEI.) -ha rannyezh Alrae (etre Plouharnael ha Plouwinier hag etre Plougoñvelen ha Landevan -BrEA.)

Rannyezh Alrae a reomp ouzh ar rannyezh bet anvet diouzh anv Keberen gant Jozeb LOTH. Ur fazi a rae avat ar c'heltiegour, evel a c'heller merzhout gant ar skouerioù-mañ : e BrEA. , eleze en tared deharzet uhaloc'h, e

lavarer /,ove'ren/, /,ame'nɛn/, /,t'iba'ren/, evit, pep eil, oferenn, amanenn ha Keberen ; e Keberen avat e lavaront : /,Revi'rjan/, /,amu'njan/ ha /,t'ibi'ren/ (kv. ouzh BrEU : /,ove'rjɛn/, /,amu'njɛn/.) BrEA. a c'hellomp enta lakaat etre BrEI. ha BrEU. (kv. ivez an dibennoù /ō/ e BrEA. evel e BrEI. ha neket /u/ evel e BrEU., evit 3e gour an araogennoù displeget ; an dibennoù-verb liessurtoc'h eget e BrEU. ha.)

Evit a sell ouzh ar 'pouez-mouezh', e rankomp klokaat ivez displegadenn Jozeb LOTH, meneget uhaloc'h, oc'h ober da gentañ gant un notenn all gentañ evit BrEI. pergen : "n'emañ ket ar pouez, dre ret, war an eil mouezhiadenn diwezhañ, evel er rannyezhoù all." Sed aze un displegadenn fraezh ; hogen, pa vefe savet ur studienn glok war ar gudenn e vefe gallet savelañ diforc'hioù etre an teir isrannyezh ; bezet un nebeut skouerioù :

merc'hed : BrEU. /mɛ'rjɛd/ ; BrEA. /mi'rjɛd/ ; BrEI. /ma,rjɛd/

E brezhoneg Alrae, daoust ma'z eo diaes henn lakaat anat a-wezhioù, e rankomp lavarout n'heller ket savelañ, evel ma vez skrivet ha klevet re a-lies, emañ da vat war an hini diwezhañ. E gwirionez, ez eus ul lusk o savel a-wezhioù diouzh an hini gentañ war an hini diwezhañ, dsk. /karã'ti/, /,lɔqi'ni/, lusk harpet war ar sonennoù hir pergen (a hag o) ha hegemm diouzh lusk ar bomm-lavar,dsk. : hervez ma ouezan : /rə've ma,wujã, ne ouezan ket /wu'jãtɛd/ botoù /bɔ'tɔu/, botoù-koad /,bɔ'tɔu 'kɔɛd/...

N'eus ket enta, d'hor meno, ur pouez-mouezh gwirion e brezhoneg Ereg (rannyezhoù Alrae hag Uhel pergen), met

kentoc'h ul lusk "lav-ar pe ur skiltr-mouezh, ar pezh a anvfen gwelloc'h "ton-mouezh".

Gant skoazell ur studienn gant E. ERNAULT, e c'hellomp kenveriañ un nebeut linennoù, hervez ar rann-vezhoù. Ar pennad a reomp zo diouzh parabolenn ar Mab foran (Luk, 15,22) :

"Met an tad a lavaras d'e wevelion (d'e goskor) : degaset buan e sae gentañ (e sae vrasañ, e 'abid' kaerañ) ha gwisket-hi (eñ) dezhoñ ha lakaet ur walenn (ur bizoù) ar e viz ha botoù en e droid."

BrEU. (Garzhav) : / me an 'ta: dge ,la:r di gos'ko:r di,gas i,vrayã 'se a , d'v'kã ,jãj 'du: a la'kãj du e r bi'zãy ar i viz a bo'tay in i 'drugj/

BrEA. (Krazh) : /,mgj an 'ta: (a) 'la:ras ti ,vãp 'lãõ: di, gasã 'bjõ i ,a:bi 'kã:rã ,lakã 'jõ dõ la,kãj ir bi,zãy ar i 'viz a bo, tay in i 'draj/

BrEI. (ar Gemened) : /mãjd an 'ta:d a'la: ras ti ,vãu³ 'jãñ di'gasã 'bjõn i ,ze gã'tãã a ,d'v'iskãd i dã'hõ a 'lakãd or "wã:ã n ar i 'viz a ,botow n i 'drugj/

+
+ +

An testennoù koshañ a anavezomp e BrE. eo ar re-mañ :

a) un nebeut pedennoù, embannet e 1631, ha roet gant Jozeb LOTH er Revue celtique, VIII, P. 161 ha.

b) un dornskrid eus 1693, embannet gant Jozeb LOTH e Chrestomathie bretonne, p. 326 ha.

K) Mister an tri roue (100 linenn e komz-plaen ha 245 gwerzenn), embannet gant Jozeb LOTH e Revue celtique, VII, p. 317 ha.

d) Christmas hymns in the Vannes dialects of Breton, embannet gant Roparz HEMON, e Dulenn e 1956 ; an destenn zo moarvat eus dibenn ar 16^t pe derou ar 17^t kantved.

Talvoudus eo an testennoù-se, dre ma roent dremm rannyezh Ereg e derou an amzer-vremañ ; ne genveriañ amañ nemet daou bennad : ar Bater eus 1631 hag un destenn all anezhi eus dornskrid 1631.

PATER 1631

PATER 1693

1 Hon Tat pehany zo en <u>enff</u> ,	Hon tat péhany a zo en <u>nam</u> ,
2 hou <u>hanff</u> bet Sanctifiet,	hou <u>shanue</u> bet santifiet,
3 hou rouanteleh digasset	hou rouanteleh digasset <u>d'emp</u> ,
4 hou volanté <u>bozet</u> <u>groit</u> .	hou volanté <u>bet</u> <u>groit</u> quen en
quen en enff quen en douar	eun quen en douar ;
5 <u>Reit</u> <u>dimp</u> <u>hiriff</u> hon bara	<u>roit</u> <u>d'emp</u> <u>hirine</u> hon bara
<u>pamdélec</u>	<u>pandiec</u> ,
6 ha pardonnet <u>dimp</u> hon	ha pardonnet <u>d'emp</u> hon offençeu,
offençeu,	
7 <u>eval</u> ma pardonamp <u>den nep</u>	<u>eval</u> ma pardonamp <u>d'er ré</u> en
en des hon offençet	dès hon offençet,
8 ha na gasset quet ahanamp	ha na gasset quet a hanamp
en tantation ;	en tentation,
9 mais hon delivret ac en	mais hon delivret ac en drouc.
drouc.	

(emb. J. LOTH,
R. C.,E,p. 167)

(J. LOTH, Chrestomathie
Bret., p. 326)

An div destenn-mañ zo heñvelik ouzh an hini anvezet c'hoazh hiziv an deiz e bro-Ereg. Kavout a reomp avat un droienn gaer aet da gât bremañ : 'bezet graet ken en neñv ken en douar' (gw.4) hag ur c'herienn bet lezet da vont a-gostez : 'da'n neb' (gw.7).

An destenn gentañ a gavomp c'hoazh enni un nebut stumm-ouù krBr., evit ar sell ac'hoel, ar pezh ne laka ket anat an distagadur a-neuze ; skrivadoù krBr. : (n)anff, hanff, hiriff, ha dimp deust da /damp/ ; ur stumm kozh gant /d/ : 'bezet' (bremañ /bæz/).

Daoust da'n droienn dizanav e BrEU. bremañ 'na gaset ket ac'hanamp' (BrEU. 'n'hor c'haset ket'), e kav din ez eo bet levezonet an destenn gentañ gant brezhoneg a-gostez Gwened, eleze brezhoneg a-gichen kêrbenn an eskobiezh ; menegomp /d m2/, /pam,diæ/ e-lec'h /pam,dejsæ/, pe /pam,deæ/ a zo stummoù rannyezhel ar vez. Ar ger rouantelezh zo ivez da venegiñ o vezañ m'eo deust da /,rãtə'lx/ bremañ.

+
+

Kentañ skrivagner anvezet e lennegezh rannyezhel bro-Ereg eo Pêr BARIZI (1659-1719), person Iviniael(BrEI.), a savas ul levr "Cantiquau spirituel ar deverieu ar christen" na voe kemmed embannet. Emañ an dornskrid notennet e levr-acoueg ti-kêr Kemper. LOTH (Annales de Bretagne, III,3) a zispleg en deus bet Pêr BARIZI "ar mennoz dioutañ e-unan da embann un dastummad kannouennoù a ve ar yezh anezhi gwenedeg evit an diazez hogen kemmet da vezañ komprenadus

er brezhonegva a-bezh." Ar c'hemmoù pennañ en doa degaset eo skrivañ 'a' e pep lec'h evit BrE. /ə/; ober a reas gant 'eus a' evit gwenedeg 'ag,a' (a oa reizh neozh) hag a-lies gant 'z' pa veze /x/ e brezhoneg Ereg. Un unvanour kant mare ar brezhoneg unvan, na petra 'ta. Ar pezh a ziskouez ez eus bet klasket a-viskoazh unvaniñ rannyezhoù ar brezhoneg ; "hogen, eme an ao Pêr AR GO en Istor lennegezh brezhoneg Ereg, ne c'hell dont kement-se da benn nemet ma vefe degemeret ar reolannoù-diazez gant ur strollad skrivagnerion ha lakaet da dalvezout e levrioù a-bouez." Evit gwir, n'eo ket unvaniñ ar yezh a oa d'ober hogen andevout ur yezh unvan...

An notroù Pêr NOURI ao bet brudet-kaer e Breizh ha klevet eo bet e oberennoù dre ar bed a-bezh (kanet gant kloer gKeranna). Ganet e oa e Laozeg e 1743 ; kure e voe e Plouvilin(1767) ha person Begene (1770) ; mervel a reas e Gwened e 1804, goude bout bet person an iliz-veur e-pad tri bloaz. N'ouzon ket hag-eñ o deus Begenez dalc'het koun eus o ferson kozh. Koulskoude ez eo eñ a savas an tresoù evit o iliz-parrez. Dezhe en doa kaset eus bro-Spagn m'edo war an harlu ar warzenn gaer Selaouet ur person a gaver un destenn anezhi er Breizh-Breizh. Liv ganaouenn all zo anvezet mat en hon amzer : O na haret an nos ha Pezh trouz zo ar an douar (bet treuzlakaet e Br.RLT : Pe trouz war an douar ; "kaer eo ar c'homzoù anezhi ha troet-mat ar gwerzoù. Ur sonerezh ledan e lusk, seder hag awenus e zoare a ya ganti hag en deus graet diouti an

Nouelenn ar muiañ kanet war ar mdez e Bro-Erëg. Lakat eo bet ar c'hantik-mañ e-touesk kaerañ pezhioù Nedeleg. Dre e stumm-embann hag e lusk ledan ez eo Nouelenn glesel ar vrezhonegerion. "Gwelloc'h meleudi n'halle ket bezañ kanet da'n aotrou NCURI."

An Ao. MARION zo unan eus ar skrivagnerion vrudetañ a vro-Erëg. Ganet e oa en Arazon, e-kichen Gwened, e 1759. Person Edig (1786), e vanas en enezenn-se e-pad an dispac'h. Kuzhet eno, e talc'has da sevel oberennoù a zevosion diwar ar galleg (diaz eo lavarout hag-eñ ez int bet troet e gwirionez). Al levrioù-se zo bet embannet holl gant an ti Galleg e Gwened. Dilazel a reas an Ao. MARION e garg e 1820 hag e varvas en Arazon e 1824. Anat eo, en hon amzer zoken, edo gantañ brezhoneg trowardroioù Gwened. Ur yezh c'hallekaet a-grenn, evel /,ases/ (=a-walc'h) ; ar ger-mañ eo anavezet en hon amzer e kostez Gwened hepken. Gerioù all avat o tont dindan bluenn an Ao. MARION zo aet e-maez arver e brezhoneg-bremañ (teurel ple = teurel reiz, disonik = didrouz, koumoul (dizanav e brE. bremañ=kogus, kanibl...) pe rouez (naren = nann, bervant = bervidant, reizh...) Troioù-lavar kaer pe dizanav a vez gantañ ivez (oter e c'hrad = ar pezh a blij dezhañ ; "un dra n'en deus ket a gorf nend eo a-zevri netra" "piket ma c'halon bet (betek) ar bev" ; "...e ra gwall-amzer din pe vezvan...

A pa vefe tennet an holl c'herioù gallek a vez o tis-neuziañ e skridoù, e c'hellfe bezañ tennet un nebaut pennadoù plijus da lenn diouzh levrioù an Ao. MARION.

Setu amañ roll e oberennoù :

- 1) Magasin spirituel... (savet diwar daou levr gallek gant an Itron de Beaumont Le Magasin des pauvres et Le Magasin des dévotes . Embannet e 1790 ;
- 2) Voyage misterius de Inis er Vertu , troet diwar ul levr gallek all Relation du voyage misterieux de l'Isle de la Vertu , war-bouez ur pennad diwar-benn ar sioù hag ar vertuzioù savet gant an Ao. MARION e-unan.
Adembannet eo bet al levr-mañ gant kempennadennoù graet gant an Ao. PRIELLEG e 1935.
- 3) Instructioneu santel, awenet gant katekiz Montpellier (!)
- 4) Histoerieu ag en eu Testamant (krennet diwar Bibl de Royaumont) ;
- 5) Vocabulaire nouveau... , savet diwar skouer ar c'hColloccu gallek ha brezhonek e rannyezh Leon ;
- 6) Officeu eid ér sulieu ha goullieu principal ag er blai, embannet e 1837 ;
- 7) En or vag er vuhe devot, troet diwar levr gallek sant François de Sales, hag embannet e 1837 ivez.

War-dro 1800 , e voe troet e brezhoneg diwar ar galleg, evel bep tro (!), ar pezhag anvet ar Bugul fur pe Diviz stre un doktor hag ur bugul. Da c'houde e voe tennet er rannyezhoù all gant an talbenn kemmet ar Bugul fur. Ma'z eo dibouez e-sigur lennegezh, ez eo bet a-bouez bras evit stummañ Gwenediz a-hed ur c'hantved hag ouzhpenn.

Mar doa dianav levrioù evel Enez ar Vertuz pe Magasin

spirituel, evit va c'helou din, e-touesk ar bobl, e dibenn ar c'hantved diwezhañ, e oa anavezet gant an holl komzoù ar Bugul fur...

Tud ar bobl er c'hantved diwezhañ a ouie lenn o yezh hag a zeske lenn diwar levrioù Buhez ar Sent ha levrioù all a zevodion.

Amañ e roin un tañva eus ar Bugul fur diwar embannadur Loeiz HERRIEU (1931). Merzhet a-walc'h e vo n'eus ket kalz a c'herioù gallek ennañ ; setu displegadur Loeiz HERRIEU en e raskrid :

"En moulin a reamp hervez al lezenn-skriv nevez hag e lemel anezhoñ lod kaer a c'herioù gallek a c'hell ar brezh-oneg diouer anezhe hep droug erbet."

AR BUGUL FUR (arroudcù)

An doktor :

Petra na oar an doktored ?

Ar bugul :

Bet on er skol gant doktored
hag o c'havet em eus jablet (chalet)
e klask displegiñ d'ho nesañ (1)
pezh-na ouezant ket o-unan.

Dr : petra na oar an doktored ?

Bl : Kalz a draoù zo na ouezant ket !
E-leizh anezhe a weler
e klask kreisteiz da bevarzek eur (2)

Dr : Petra eo dever doktored ?

Bl : Gober ar mad o deus desket ;
rak didalvez ha koll amzer
eo godt ar mad hep er gober ;
deskamant hep karantez Doue
zo ur samm bras eit an ene.

Dr : Petra eo dever bugulion ?

Bl : Servijiñ Doue a wir galon ;
ar bugul, daoust d'e stad izel,
mar deo da'n Aotrou Doue fidel,
zo dreist ar rouanez ha priñsed
er rank uhelañ ag ar bed.

Dr : -----
Pegoulz ema ret o deskiñ ? (ar vugale)

Bl : Pa zeu d'o spered digoriñ.

Dr : Pegoulz ema ret o drestiñ ?

Bl : Pand int bihan nes da blegiñ :
Aesoc'h e plegur ur blantenn
 eget na dorrer ur wezenn.

Argemmoù (bet klevet gant va mamm-gozh) :

- (1) e klask deskiñ da bep unan ;
- (2) e klask kreisteiz da bevarzek eur.

Yoakim GWILHOM :
ganet e Maelgeneg e 1797
kure e Sene (1821) hag e Plouwinier (1837)
person Kergrist (1841)
marvet e here 1857.

Levrioù :

Grammaire bretonne (1836) : talvoudus a-walc'h da studiañ ; an areadurezh avat eo dispis a-grenn ho displegadur.
Livr ar labourer (1849) : savet diwar skouer VERGILIUS.
Guerzeneu eid eskobty Guened (1857)
Barzhonegoù embannet war follennoù distag.

"Dav eo anzav n'eo ket kenkouls anaoudegezh an natur gant ar barzh breizhat ha gant e vestr (VERGILIUS) ; Fae a ra betek re war ar ouezoniezh oc'h ober diouzh doareoù koshaet a-galz bremañ. Meulaudi a zleomp neoazh d'e werzenn eeun, heson ha klok ; meulaudi a zleomp ivez d'e zoare-skrivañ soniadonieel bet arveret en e raok gant JOUBICOUZ e 1844".

PATER AL LABOURER (Livr al labourer, p. 12-13)

"O Tad karantezus, a chom e lein an Neñv,
Laosket ur sell da gouezh ar ho keizh bugale,
Reiñ a reamp mil bennozh d'hoc'h anv dous ha santel ;
Ra vo santelaet c'hoazh dre hor buhez fidel.
Savet ho rouantelezh e kreiz hor c'halonoù,
C'hwia a vo mestr hor c'horf ha roue hon eneoù ;
Menniñ a reamp pepred gober ho volante
Ha sentiñ ar an douar el ma senter an Neñv.
D'hor c'horf ha d'hon ene roit bemdez o bevañs
Hag el ma pardonamp, pardonit hon ofañs
Ar bed, ar c'hig, an diaoul, a venn hor c'holl bemdez,
O ! gouarnet-ni doute e-pad holl hor buhez."

En hor c'hantved, e voe bodet holl skrivagnerion vro-Treg en-dro da Dihunamb, evel ma'z oa bodet skrivagnerion ar rannyezhoù all en-dro da Wvalarn.

Loeiz HERRIEU, ganet e 1879, e Lenn-ar-stêr, a savas e 1905, gant skozzell-arc'hant Andreu MELLAG, ar gelaouenn Dihunamb (dihunamp), evit dihuiniñ "emskiant e genvroiz ha reiñ lorc'h dezhe gant o yezh hag o k'rezh vroadel". Padout a reas Dihunamb betek 1944, gant un astal etre 1914 ha 1921 ; tost da 400 niverenn zo bet embannet.

Setu roll oberennoù pennañ Loeiz HERRIEU :
Kentañ Feskenn hag Evit farsal, embannet o-daou e 1902 ; daou levr barzhonegoù ;
Sonenoù al labourer-douar (1902) ;
Kerzhed da Paris (1906) ha Bugulez Kerc'hored (1913), daou bezhig-c'hoari ;
Da c'hortoz kreisnoz (sorbiennoù evit Nedeleg), embannet e 1942 ;
Ister Breizh, e kenlabour gant meur a hini, ha dreist-holl an Ao. HBNEU ;
Frinsezig an douar, lakaet e BRE.
E varzhonegoù zo bet embannet en ul levr Dason ur galon e 1957.

En-dro da Dihunamb, e voe ur bern skrivagnerion en o zouesk an Ao. BUDFON (Teriliz), person iliz-veur Gwened, (kontadennoù) ; an Ao. FADOU (Brangili), person Kroasañveg (barzhonegoù) ; an Ao. KOHRIJAO'H (Kelen-Glas)

person Gwenin (kanaouennoù ha pezhioù-c'hoari fentus) ;
 GWILHEVIG, viket-vras Gwendd ; Loeiza ar MILINER
 gwreg Loeiz HERRIEU, brudet pegen gant he levr Ar bont ar
 vilin ; an Ao. LARBCUL'D (Job an Drouz-vor) (pezhioù-c'hoari
 ha barzhonegoù) ; an Ao. BORN, ganet e Seglian, (kanaouennoù
 pegen) ; an Ao. K.M. (Penn-ognon) (kanaouennoù ha sorbiennoù) ;
 an Ao. GO, aluzoner lycee Pondivi, anavezet drast-holl gant
 e yezhadur hag e levrioù-studi e kenlabour gant an
 Ao. GWILHEVIG, istor lennegezh bro-Ereg am eus tennet arroudoù
 dioutañ (e galleg), hag ur stagadenn da c'heriadurioù
 BrE , a zo diaes-kenan da gavout bremañ ; an Ao. MARECHAL
 (Bleiz-Lann vaos) (pezhioù-c'hoari ha kanaouennoù : "Kousk
 Breizh-Izel" (!)) an Ao. Chaloni FRIEDL'G, am eus meneget
 a-zivout Enez ar Vertuz, a savas gant an Ao. GWILHEVIG ul
 levr oferenn kaer e yezh e brezhoneg Ereg (embannet e 1927) ;
 OLIEROU aluzoner en Alrae (Golvañnig) (barzhonegoù ha pezhioù
 c'hoari plijus)...

An Ao. H'NEU peurgetket zo da vezañ meneget amañ ; ar
 skrivagner gwellañ e rannyezh Ereg eo bet. Heuliet en deus
 roudoù an Ao. MARLON, p'en deus graet dreist pep tra troidig-
 ezhioù. Diwar an iwerzhoneg, moarvat gant harp ar saozneg, ha
 diwar an alamaneg. Sed amañ rolle oberennoù : Gweladenn Tondal,
Derdriù, Bourrapet an tiegezh, Mab Azen, ar Graal santel
 (ur pikol levr), Sant Koulmkell, Anken an Nibelungen,
Ribardennoù ; hag ur flemmskrid, savet penn-da-benn gantañ,
Re an Toull-douar, ma re goap ouzh ar politikerezh war ar maez.
 Dek pikol kaier diembann a ve c'hoazh diwar e zorn... Ur yezh
 kempenn flour, pinvidik-mor a zeu gantañ ; e oberennoù zo, hep
 mar na marteze, e-touesk ar re wellañ bet skrivet en hon yezh.

Evit echuiñ, e fell din lavarout daou dra :
 da gentañ, daoust din bezañ bet berr am displegadenn (survezh-
 ioù a rankfed komz eus un danvez evel an hini a oa dibabet
 din), em eus epi hoc'h eus desket un tammig traoù a-zivout
 va rannyezh hag e savo deoc'h c'hoant deskin muioc'h ha peur-
 getket lenn un nebeut oberennoù eus ar skrivagnerion wellañ .

An Ao. GO, a gredan, a lavare e oa ar legasin spiritual
 gwellañ levr savet e BrE. -ha Loeiz HERRIEU a oa a-du gantañ
 pa oa, war am eus klevet, e levr-gwale ; evit gwir, mar befe
 graet un taol kempenn dezhañ, e vefe kavet ac'hoal pennadoù
 talvoudus he plijus evit ar skolioù.

Fiziañs am eus ivez e c'hell GWENEDOUR embann hevlene
 skrid Anken an Nibelungen e brezhoneg Ereg skouerikaet.

Ha bennozh Doue evit ho pout va selaouet.

